

Acta Juris Stetinensis

2021, nr 4 (vol. 36), 241–246
ISSN: 2083-4373 (print) ISSN (online): 2545-3181
DOI: 10.18276/ais.2021.36-15

Katarzyna Jaworska-Biskup
dr hab.
Uniwersytet Szczeciński
e-mail: jaworska.k@interia.pl
ORCID: 0000-0001-6696-3078

Kamil Zeidler, *Estetyka prawa*

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Wolters Kluwer,
Gdańsk–Warszawa 2018, ISBN 978-83-7865-781-1, ss. 327

Odkrywanie wzajemnych powiązań między prawem a sztuką, literaturą, muzyką czy filmem jest zjawiskiem znanym i powszechnym, zwłaszcza w kulturze anglojęzycznej. W ciągu ostatnich kilkunastu lat zauważyć można spore zainteresowanie tą tematyką w polskim piśmiennictwie prawniczym i literackim. Na gruncie rodzimym zajmowano się przede wszystkim odzwierciedleniem prawa w utworach literackich i produkcjach filmowych oraz reprezentacją terminologii prawnej i prawniczej w dziełach literatury polskiej¹. Nie brakuje również pozycji autorstwa historyków prawa przywołujących teksty literackie celem ilustracji zmian i przeobrażeń prawnych zachodzących w dziejach oraz ewolucji znaczenia pojęć

1 Wiele takich znaczących pozycji podaje Autor w przedmiotowej monografii, głównie pióra prawników. Ważny przyczynek do badań na styku prawa i literatury w Polsce stanowi trzypięciotomowa antologia pod redakcją Jarosława Kuisza i Marka Wąsowicza *Prawo i literatura* wydana nakładem Wydawnictwa Naukowego Scholar kolejno w latach 2015, 2017 i 2019. Celem uzupełnienia bibliografii należy wymienić następujące prace polskich literaturoznawców i językoznawców, których wkład w popularyzację prawa i literatury w polskiej nauce wymaga podkreślenia: M. Zarębina, *Poeta wśród prawników. O Panu Tadeuszu inaczej*, Kraków 1999; M.T. Lizińska, *Prawem sędzić, czyli o języku Statutów litewskich w Panu Tadeuszu*, Kraków 1998; B. Walęciuk-Dejneka (red.), *Literatura i prawo – przegląd zjawiska*, Siedlce 2017. Prawu i literaturze staropolskiej poświęciła liczne prace Anna Kochan, m.in., *O konceptach prawniczych w literaturze XVI i XVII wieku*, w: L. Ślęk, A. Karpiński, W. Pawlak (red.), *Koncept w kulturze staropolskiej*, Lublin 2005, s. 233–246.

prawniczych². Monografia Kamila Zeidlera *Estetyka prawa* stanowi kolejny przyczynek do rozwoju tej dziedziny badań, która zasługuje na specjalną uwagę ze względu na kompleksowe i nowatorskie ujęcie problemu.

Omawiana książka jest owocem wieloletnich badań Autora nad estetyką prawa³. Monografia składa się ze wstępu i siedmiu rozdziałów. W ramach rozdziału szóstego wydzielono mniejsze podrozdziały. Pracę kończy obszerna bibliografia obejmująca kilkadziesiąt pozycji polskich i zagranicznych. Dla czytelnika obcojęzycznego zamieszczono streszczenie w języku angielskim. Struktura pracy jest przejrzysta i czytelna. Wyszukiwanie informacji zawartych w tekście ułatwia sporządzony indeks osób. Niewątpliwym walorem książki są kolorowe ilustracje dzieł malarskich, plakatów i innych wizualnych obrazów będących przejawem symbiozy prawa ze sztuką. Książka napisana jest jasnym, komunikatywnym językiem, co sprawia, że może być przedmiotem lektury szerokiego grona odbiorców. Atutem wskazanej pracy są także listy dzieł literackich i filmowych, zarówno polskich, jak i światowych, reprezentatywnych dla estetyki prawa. Jak słusznie zauważa Autor, nie są to katalogi zupełne i wyczerpujące. Dają one jedynie pewien pogląd na obfitość materiału i mogą stanowić korpus dla badaczy, praktyków, dydaktyków i pasjonatów literatury czy filmu. Monografię wyróżniają bogata szata graficzna, przejrzysty układ i klarowne rozmieszczenie zagadnień na poszczególnych stronach, przyjazna dla oka czcionka i zbilansowana ilość przypisów.

Publikację otwiera wstęp opatrzony tytułem *Wstęp, czyli o piątym dziale filozofii prawa*. Autor wskazuje czytelnikowi, że przedmiotem dalszych, szczegółowych dociekań i dywagacji będzie estetyka prawa, jeden z filarów filozofii obok ontologii, epistemologii, logiki i etyki. Wstęp jest także okazją do postawienia celów przyświecających badaniu. Powołując się na wyjaśnienia Autora, intencji napisania książki towarzyszyły następujące założenia: ukazanie oddziaływania estetyki prawa na prawoznawstwo, wskazanie praktycznego zastosowania tej dziedziny, przegląd jej najważniejszych przejawów i propozycja programu dalszych badań.

Pierwsza część monografii stanowi bazę teoretyczną dla pojęcia określonego w tytule. Kamil Zeidler w rozdziale *Estetyka – zarys pojęcia* rozpoczyna od przytoczenia istniejących definicji i koncepcji estetyki na gruncie filozofii i teorii prawa.

2 Dla przykładu podaję następujące tytuły: K. Sójka-Zielińska, *Drogi i bezdroża prawa. Szkice z dziejów kultury prawnej Europy*, Wrocław 2000; E. Borkowska-Bagińska, *Historia prawa sądowego*, Warszawa 2010.

3 W 2019 r. nakładem wydawnictwa Parerga ukazał się tom *Prawo i literatura*, którego Autor jest współredaktorem. Jego autorstwa jest również jeden z rozdziałów, w którym rozwija on swoje poglądy dotyczące dyscypliny prawo i literatura nakreślone w recenzowanej książce (K. Zeidler, *Prawo i literatura. Garść uwag spóźnionych*, w: J. Kamień, J. Zajadło, K. Zeidler (red.), *Prawo i literatura*, Gdańsk 2019, s. 15–27).

Wątek rozumienia estetyki kontynuuje w rozdziale następnym *Estetyka prawa – założenia*. Obie partie książki kończy konstatacja, że estetykę prawa można sprowadzić do trzech wymiarów, a mianowicie zewnętrznego, wewnętrznego i estetyzacji prawa, o których mowa w kolejnych trzech rozdziałach.

Z punktu widzenia perspektywy zewnętrznej prawo jest postrzegane jako bodziec pobudzający do kreowania otaczającej rzeczywistości za pomocą wytworów sztuki. Estetyka w aspekcie zewnętrznym obejmuje wszelkie przejawy prawa, symbole, znaki i motywy w sztuce, dzieła literackie, muzyczne czy filmowe inspirowane prawem, zwłaszcza problemami i dylematami natury prawnej, które frapują ludzkość od zarania dziejów. Ujęcie wewnętrzne estetyki prawa, wedle koncepcji Autora, dotyczy postrzegania działalności prawniczej, czyli aktu tworzenia, wykładni i stosowania prawa jako działania twórczego. Na łamach tego rozdziału Autor szuka analogii między tekstem prawnym a literackim, wskazując na takie podobieństwa, jak konieczność określenia sensu, przesłania tekstu, odkodowania intencji autora, pogodzenia odmiennych znaczeń i ustalenia właściwej, wiążącej interpretacji. Kolejnym wymiarem estetyki prawa jest rola prawa w estetyzacji, przez którą Kamil Zeidler rozumie wpływ norm prawnych na kształtowanie standardów estetycznych. Autor podnosi, że prawo jako narzędzie estetyzacji kreuje, promuje i ochrania pewne wartości estetyczne, ale bywa także instrumentem zwalczania tych wartości, które nie korespondują ze światopoglądem władzy. Na poparcie swej tezy o wpływie prawa na estetyzację przytacza treść aktów prawnych, orzeczeń sądowych i spraw, które dowodzą ingerencji prawa w wymiar estetyki.

Rozdział szósty zatytułowany *Przejawy estetyki prawa* jest obszernym zbiorem jej egzemplifikacji. W centrum zainteresowań Autora znalazły się symbole prawa, symbole prawne i symbole w prawie. Jak dowodzi, pewne znane człowiekowi obiekty i przedmioty życia codziennego w kontekście prawa są nośnikiem określonego znaczenia, konotują pewne konkretne instytucje, pojęcia czy czynności prawne. Najbardziej rozpoznawalnym symbolem prawa jest niewątpliwie Temida, bogini wymiaru sprawiedliwości, przedstawiana z takimi atrybutami, jak miecz, waga i opaska. Wspomnieć wypada, że symbolika i związane z nią rytuały miały ogromne znaczenie w okresie antyku i wczesnego średniowiecza, kiedy dominowała ustna forma dokonywania czynności prawnych. Zwłaszcza gesty, takie jak uścisk i przybicie dłoni, odgrywały rolę czytelnych komunikatów przekazujących wolę umawiających się stron. Rozdział szósty koncentruje się też na rozważaniach o wykorzystaniu estetyki przez państwo w sprawowaniu władzy i uprawianiu polityki. W kolejnej części Autor przechodzi do historycznych artefaktów, takich jak m.in. narzędzia, budowle, rękopisy, które są nie tylko arcydziełami sztuki, lecz także cennym źródłem informacji o prawie. Ta część monografii jest zapowiedzią podrozdziału traktującego o prawie obrazowym. Autor skutecznie przekonuje, że

obraz jest formą narracji o prawie. Jaskrawym egzemplum prawa obrazowego są znaki drogowe i inne desygnaty funkcjonujące w przestrzeni publicznej. Praca porusza również kwestię estetyki retoryki prawniczej.

Podrozdział *Proces sądowy jako spektakl* zawiera interesujący postulat spojrzenia na proces sądowy z punktu widzenia potencjału scenicznego. Nie sposób odmówić racji Autorowi, że proces ma wiele wspólnego ze sztuką rozgrywającą się na deskach teatru. Teatralność rozprawy sądowej jest widoczna w togach nakładanych przez reprezentantów wymiaru sprawiedliwości na wzór aktorskich kostiumów, emblematkach i insygniach władzy zdobiących stroje, aranżacji sali sądowej przypominającej scenę, walki przeciwnych stron, polegającej na ścieraniu się argumentów, racji i dowodów. Przedmiotem eksploracji w podrozdziale *Prawo w sztukach pięknych* jest reprezentacja prawa w malarstwie i rzeźbiarstwie. Dokonano tutaj typologii stałych motywów prawa w sztuce, takich jak obraz Sądu Ostatecznego, sądu ziemskiego, wizerunku Temidy, zbrodni i kary czy profesji prawnika. Obok sztuki wysokiej w przywołanym podrozdziale zawarto wzmianki o szkicach i rysunkach w sądach amerykańskich dokumentujących tok danej sprawy, karykaturach prawników i architekturze budynków sądowych.

W podrozdziale *Prawo i literatura* Autor zajmuje się relacją prawa i literatury. Za innymi badaczami podaje znany, wielokrotnie cytowany dwuczłonowy podział przyjęty w nomenklaturze anglojęzycznej na *law in literature* i *law as literature*. Ten pierwszy dotyczy refleksji nad prawem w literaturze. Nurt ten jest niezwykle płodny, dość, by wymienić studia nad elementami prawa w dziełach Williama Shakespeare'a, Charlesa Dickensa, George'a Orwella, Thomasa Hardy'ego, a na domowym podwórku Juliusza Słowackiego, Adama Mickiewicza, Elizy Orzeszkowej, Bolesława Prusa, Stefana Żeromskiego, Tadeusza Dołęgi-Mostowicza.

W ramach *law as literature* interpretatorzy dokonują rozbioru tekstu literackiego za pomocą narzędzi znanych literaturze. W tej części pracy Autor powraca do wcześniejszych rozważań nad paralelami między tekstami prawnymi a literackimi, sygnalizując takie punkty wspólne, jak funkcja estetyczna obu tekstów, która sprowadza się do podziału na mniejsze jednostki redakcyjne (wersy w poezji, artykuły, ustępy, paragrafy, punkty w tekście prawnym), brak tożsamości między nadawcą a adresatem czy istnienie określonych reguł tworzenia i organizacji tekstów (poetyki w literaturze i techniki prawodawczej w naukach prawnych). Oprócz podobieństw istnieją też różnice. Powołując się na słowa Autora, analiza tekstu

prawnego w przeciwieństwie do tekstu literackiego z reguły prowadzi do uzyskania jednoznacznej interpretacji właściwej dla danego stanu faktycznego⁴.

Zdaniem Kamila Zeidlera istniejący podział na *law in literature* i *law as literature* można poszerzyć o trzeci kierunek badań zwany *law on literature*. Pod zaproponowaną w monografii nową kategorią nurtu prawa i literatury kryją się regulacje prawne dotyczące twórczości pisarskiej, które składają się na prawo autor-skie. W moim przekonaniu podział ten można uzupełnić o – operując angielskim nazewnictwem – *law and literary translation* czy *law in literary translation*, kierunek badawczy z pogranicza prawa, literatury i przekładu, eksplorujący recepcję prawa i słownictwa prawnego i prawniczego w przekładach literackich.

Na potrzeby pracy Kamil Zeidler skompletował ułożony alfabetycznie katalog najważniejszych, jego zdaniem, dzieł literackich mieszczących się w nurcie prawo i literatura. Prototypem zbioru była lista powieści prawniczych (ang. *legal novels*) sporządzona przez Johna H. Wigmore'a w 1908 roku. Propozycje Autora obejmują klasyki polskich pisarzy, m.in. Henryka Sienkiewicza, Juliusza Słowackiego, Bolesława Prusa, Marii Konopnickiej, ojców literatury angielskiej i amerykańskiej, takich jak William Shakespeare, Harper Lee, oraz inne pozycje światowe.

Przy opracowywaniu listy Autor zastosował strategię przytaczania tytułów obcojęzycznych w polskim tłumaczeniu, umieszczając oryginalne brzmienie w nawiasie. Może lepiej byłoby uczynić zabieg odwrotny i na pierwszym miejscu podać tytuł oryginalny, tak jak uczyniono w przypadku filmów. Polskie odpowiedniki bowiem nie zawsze są adekwatne do pierwowzoru. Powtarzając za Autorem, zawartość katalogu literackiego czy kinematograficznego determinują indywidualne preferencje i upodobania odbiorcy.

Rozdział szósty kończy zagadnienie prawa w filmie i muzyce. Jako jeden z wielu przykładów filmów dokumentalnych o problematyce prawnej Autor podaje *Hot Coffee* z 2011 roku w reżyserii Susan Saladoff, wyjaśniając, że dotyczy on słynnej sprawy *Liebeck v. McDonald's Restaurants*. W moim odczuciu dokument ten dotyka szerszej problematyki amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości, a nie tylko wzmiankowanej sprawy, a mianowicie reformy *tort law* czy ograniczenia prawa jednostki do sądu poprzez obowiązek zamieszczania *arbitration clauses* w umowach. Rozwinęłabym także podrozdział prawo i muzyka, dodając listę utworów muzycznych odnoszących się do prawa, na wzór listy pozycji literackich i filmowych, których bez liku można znaleźć w muzyce polskiej i światowej⁵.

4 Szczegółowo wątek ten rozwija w swoich pracach Marta Andruszkiewicz, zob. np. *Interpretacja prawnicza a interpretacja literacka – kilka uwag*, „Krytyka Prawa” 2014, t. 6, s. 183–197.

5 Na temat prawa i opery powstało wiele prac naukowych, że wspomnę tylko o monografii F. Annunziata, G.F. Colombo (red.), *Law and Opera*, Cham, Switzerland 2018.

W rozdziale siódmym *Estetyka prawa – program* Autor formułuje wnioski końcowe i ustosunkowuje się do nakreślonych we wstępie celów. Trudno zaprzeczyć, że estetyka prawa przynosi wiele korzyści, wśród których najważniejszymi są edukowanie społeczeństwa i zwiększanie świadomości prawnej. Dlatego jednym z proponowanych kierunków badań jest określenie roli, jaką odgrywa kreacja prawa w sztuce na jego postrzeganie.

Podsumowując, książka stanowi udane przedsięwzięcie badawcze. Umieszczone w recenzji komentarze i spostrzeżenia w żaden sposób nie umniejszają wagi ocenianej monografii. Interdyscyplinarny charakter pracy sprawia, że może być adresowana nie tylko do prawników i teoretyków prawa, lecz także literaturoznawców, filmoznawców i innych osób zainteresowanych sztuką. Monografia autorstwa Kamila Zeidlera pozwala spojrzeć na prawo jako na element kultury i dziedzictwa narodowego i światowego, a nie wyłącznie zbiór norm.